

Æstetik som indsigt mulighed

Aesthetics as an insight possibility

►► The scientific approach has been and is still of great importance in the health services. But there are still areas unfathomable to science, for instance when human beings, befallen by suffering, grief, or anxiety, reflect on the existential conditions of life. Questions like: „What is the meaning of life?“ or „Why is this happening to me?“ No matter how much faith we have in science, we are not able to answer these questions definitely, but, nevertheless, the questions still remain. However, throughout time, philosophers and artists have made suggestions as to how an aesthetic recognition, characterized by sensation, can help human beings open up to an insight aimed at a whole.

The objective in this article is to examine how sensuous perception can open up to another experience than that of science. The pivot is, among others, the ideas of K.E. Løgstrup.

Keywords:

Aesthetics, epistemology, K.E. Løgstrup, philosophy, sense perception.

Anne-Marie Enderlein

Baggrund

■ Når mennesket konfronteres med en alvorlig diagnose, melder eksistentielle spørgsmål sig ofte. Spørgsmål som: Hvad er meningen med den situation, jeg er kommet i? Hvad er meningen med livet? Hvorfor lige mig? Eller hvad sker der når jeg dør? Med andre ord, der opstår spørgsmål som den tyske filosof Immanuel Kant (1724-1804) omtaler som spørgsmål, som den menneskelige fornuft ikke kan give svar på, men som den heller ikke kan lade være med at stille (1;17). Når mennesket når til grænsen for, hvad der kan udtrykkes med logiske forklaringer, opstår der et behov for en anden udtryksmåde eller forståelsesramme. Vi kan måske forklare, hvad årsagen er, hvilke behandlingsmuligheder der er, og hvad prognosen er, men det fratager ikke mennesket den eksistentielle angst for muligheden af måske snart at skulle se døden i øjnene. Her rækker vort logiske sprog simpelthen ikke. Vi har så forsøgt at institutionalisere os bort fra denne problematik. Vi har psykologer, præster, socialrådgivere, kort sagt eksperter, som er ansatte og får løn for at forholde sig til de vilkår, som smerte og død handler om, men det afhjælper ikke den enkeltes spørgen efter mening.

I diskussionen om faglig kvalitetsudvikling fokuseres primært på forskningsfunderet klinisk praksis og kun i mindre grad på de kompetencer, der bygger på patientens egne evner til at inddrage fx æstetiske eller sansemæssige erkendelsesmuligheder (2). Den naturvidenskabelige tilgang beskæftiger sig med mennesket som naturskabt væsen, men mennesket er andet og mere end natur; det er også et kulturskabende og kulturskabt subjektivt individuelt væsen (3). Det betyder at mennesket ikke udelukkende er et tænkende og rationelt væsen, men også et sansende, følende og irrationelt væsen. Derfor er en logisk forklaringsmodel ikke altid nok, når mennesket skal forholde sig til eksistentielle spørgsmål, der netop berører de mere følende, sansende og irrationelle områder. For at imødekomme det hele menneske må vi tænke i et bredere perspektiv. Vi må tænke på, hvordan det enkelte menneske kan fremme egne muligheder for at kunne forholde sig til sin eksistens, også når den omfatter smerte og lidelse. Derfor vil jeg i det følgende vinkle denne problematik ud fra en filosofisk synsvinkel for at give et bredere perspektiv på dette område.

Formål

Formålet er at undersøge, hvordan sansemæssige og følelsesbetonede påvirkninger kan hjælpe med til at give patienten en forståelse af, eller en indsigt i, sin egen livssituation. Jeg vil undersøge, hvorvidt en æstetisk erkendelse kan være med til at påvirke patienten på en sådan måde, at han/hun kan komme overens med situationen og mobilisere egne kræfter, så helingen fremmes.

Æstetikken har at gøre med sansning. Der er en erfaring af, at der er noget, der berører den enkelte, uden at det kan dokumenteres og evidensbaseres, men alligevel har det en betydning – en form for intuitiv, sanse- eller måske personlig erfaringsbaseret viden.

Hvis sansemæssig erfaring har betydning for en erkendelsesmåde, der kan medføre, at patienten opnår en indsigt, der kan hjælpe ham til en afklaring eller forståelse for den eksistentielle situation han er i, må sygeplejersken have en viden om, hvilke udtryksmidler, der kan fremskynde denne indsigtsmulighed, så patienten understøttes i at komme overens med situationen og herved få den bedst mulige livskvalitet.

Metode

Jeg vil forholde mig konstruktivistisk i min tilgang. Konstruktivismen forstås her som et begreb, der omhandler, at virkeligheden, eller i al fald vort kendskab til virkeligheden, er en værdiladet subjektiv konstruktion, snarere end en passiv tilegnelse af objektive sandheder. Den inddrager i sin forståelse en metakognitiv viden ved siden af den faktuelle viden (declarative knowledge) og procedureviden, (procedural knowledge). Patientens eksistens- og situationsforståelse er mere kompliceret end blot en syntese af faktuel viden og praktiske færdigheder (4).

Jeg undersøger den æstetiske erkendelses betydning fænomenologisk, inspireret af Zahvi (5), og da det ikke er et klart afgrænset område, men

en måde vi tolker os ind i vor omverden på, er det hovedsagelig det hermeneutiske fortolkningsaspekt, jeg bruger i undersøgelsen af æstetikken som indsigtsgivende og udvidende for menneskets erkendelsesberedskab.

Undersøgelsen grunder på et litteraturstudium, hvor jeg inddrager dr.phil. Dorthe Jørgensens disputats, der bl.a. omfatter skønhedens erkendelses-skabende dimension, for herefter at centrere ind omkring den danske filosof og teolog K.E. Løgstrup (1905-1981), fordi han udfolder sansning som en erkendelsesmåde, hvorpå der kan tilvejebringes en helhedsforståelse.

Analysen tager udgangspunkt i en definition af, hvad æstetisk erkendelse er, for herefter at undersøge æstetikken erkendelsesmåder. Afslutningsvis ser jeg på, hvilken betydning det kan have for den kliniske implikation.

Analyse

Æstetisk erkendelse/erfaring

Etymologisk stammer ordet æstetik fra det græske ord *aisthesis*, som betyder sansning, fornemmelse, følelse (6;465). Den tyske filosof Alexander Gottlieb Baumgarten (1714-1762), udvikler i 1735 en filosofisk æstetik, der påpeger, at de æstetiske erfaringer vi gør os, er erkendelser lige såvel som de erkendelser, vi slutter os til via vor fornuft, altså de logiske erkendelser. De æstetiske erfaringer giver adgang til en dimension af tilværelsen, som logikken ikke har adgang til. Han mener, at logisk erkendelse må suppleres med æstetisk erfaring ved at tilegne fornemmelsernes, anelsernes og følelsernes ikke-begrebslige forestillinger en metode, der kan måle sig med logikken.(7;14 f)

Dr.phil. Dorthe Jørgensen beskriver det æstetiske som noget, der ikke er tillagt bestemte betydninger eller årsags-virknings-relationer; der er her en erkendelse gennem sanselig oplevelse, hvori der findes noget af værdi, som er svært at sprogliggøre og bevidst give udtryk for – som måske kræver et mere poetisk sprog eller helt andre medier for at

komme til udtryk (7). Ifølge Austrig og Sørensen (8), er æstetik en sanselig symbolsk form, der rummer en fortolkning af os selv og verden, og som kan kommunikere fra, til og om følelser.

Almindeligvis forstås den æstetiske filosofi som kunstfilosofi, hvorved det ikke længere er den æstetiske erfaring, men derimod kunsten, der bliver betragtet som æstetikens genstand. Men filosofisk æstetik handler om noget andet, nemlig om at reflektere filosofisk over den æstetiske erfaring (9;87).

Den æstetiske erfaring er i naturvidenskabelige kredse blevet underlagt bevidsthedsfilosofien og betragtes som en neurologisk aktivitet. Forskere kan scanne hjerner for at undersøge, hvad der sker i hjernen, når mennesket betragter noget, det finder æstetisk skønt. Men selvom der kan iagttages visse forandringer i hjernen, kan det ikke forklares, at det sker (10). Selv den tyske filosof Immanuel Kant, der er inspirations- og ophavsmand til oplysningstænkningen, der markerer overgangen til det vestlige moderne samfund, betragter ikke en æstetisk oplevelse som en ren neurologisk proces. Han mener, mennesket kan erfare æstetisk, fordi det er udstyret med en evne til at lade forstand og indbildningskraft indgå i et frit og harmonisk samspil med hinanden. Det er menneskets mulighed at reflektere frit, og når det gør det, oplever det den æstetiske nydelse, han kalder for „det interesseløse velbehag“ (11;184), og herved opstår der en ny erkendelse, nemlig den æstetiske. Han mener, at en genstand kan betragtes rent mekanisk, hvorved vi konstaterer, hvad det er vi ser, men hvis betragtningens hensigt er nydelse, eller den ledsages af en lystfølelse, så er den æstetisk. Denne lystfølelse kan udvide forestillingen og dermed give en ny erkendelse (11;184f).

Dorthe Jørgensen fremhæver den æstetiske erkendelse som en skønhedserfaring, og skønheden viser hen mod det, der har værdi i sig selv:

„Skønhed er selve erfaringen af skønhed. Den lader os ikke bare opleve skønne former, hvad enten de så er skabt af naturen eller af kunstnere. Disse former kan højest være anledning

til skønhedserfaring, og der findes også mange andre anledninger. Selv i det hæslige, dvs. det disharmoniske, kan der være skønhed. Skønhedserfaringen rækker altså længere end til den skønne form. Uafhængigt af om det, der fremtræder som skønt, er et natursceneri, en ting i hverdagen eller et kunstværk, giver skønheden indsigt i, at der er noget, som har værdi i sig selv.

Skønhedserfaringen lærer os således, at det ikke er alt, der kan gøres til middel for noget andet.“ (9;7)

Erfaringen af skønhed er netop ikke kun en erfaring af harmonisk proportionalitet ved tingene i verden eller ved verden som sådan, men derimod en følelse af at være en del af noget større. Dette at have „værdi i sig selv“, peger mod en sammenhæng, vi er en del af. Skønhedserfaringen kan stifte mening takket være den følelse af nærvær, der kendetegner en erfaring, i hvilken man ikke er det målrettede menneske, man i almindelighed forstår sig selv som. Ved betragtningen af en genstand fremstår den her som noget i sig selv, helt uafhængig af vor medvirken. Når dette sker, lader den æstetiske erkendelse os fornemme en fælles væren for os og genstandene, hvorved verden hænger sammen, og denne følelse af sammenhæng virker meningsfuld. Erfaringen af skønhed fortæller imidlertid ikke noget om, hvori den følte mening nærmere bestemt består, og hvad det er for en sammenhæng, den konstituerer. Derfor lukker den æstetiske erfaring ikke horisonten, men åbner den derimod. Den erfaring af mening, som den åbner for, vækker det afgrundsdybe spørgsmål om, hvad mening overhovedet er, samtidig med at den sætter al verdens meningsløshed i kritisk perspektiv (9).

Det er netop denne sammenhæng, forfattere, lyrikere, musikere og billedkunstnere forsøger at fremstille ved at sætte en form for sprog på eksistentielle temaer gennem deres kunst. Ifølge dr. phil. Hans Jørgen Thomsen (12) viser det sig da også, at mange mennesker, når de har svært ved at udtrykke en smerte, sorg eller lidelse, henvender sig til litteraturen, til kunsten, for at komme i nær-

heden af et sprog eller et udtryk, der kan spejle den smertelighed, de føler i et konkret livstilfælde (12). Det er jo lidt af et paradoks, at vi som mennesker ikke har et sprog, der kan udtrykke de eksistentielle følelser, vi kan overmandes af, når fx alvorlig sygdom, smerte eller død truer, men måske er her alligevel en måde, hvorpå mennesket kan få indsigt i de eksistentielle vilkår, som er en del af det at være menneske, en helhedskonstituerende erkendelse, der omfatter både glæden og smerten.

Jørgensen viser, hvordan et prælude af Johan Sebastian Bach kan være et eksempel på, at musik kan give en æstetisk indsigt. Det er ikke de enkelte toner, der i sig selv udgør værket, men hele strukturen med dens stigende og faldende forløb, dertil kommer selve formen for udførelsen. Måske bliver der gennem musikken talt til en på en måde, så man aldrig glemmer det. Musikken kan give et lidt andet perspektiv på verden, end man ville have haft, hvis man ikke havde hørt den. Man bliver selvfølgelig ikke en helt anden person eller mindre bevidst om sin egen forestående død efter at have lyttet til Bachs musik, måske tværtimod, men skønheden i musikken kan virke meningsstiftende. Efter en opførelse, man måske aldrig glemmer, kan man sige, at musikken åbnede en dimension for en, men det kræver, at vi er åbne for denne tiltale. Åbningen finder ikke sted, hvis man lukker ørerne for tiltalen. Det er ikke muligt for os at angive, hvad det er, musikken åbner for, og dog er det, som om man virkelig forstår, hvad den vil den enkelte. Musikken lægger mere til verden, og sådan forandrer den på u håndgribelig vis den enkeltes perspektiv og dermed også den enkelte selv. Takket være den æstetiske erfaring, som musikken kan være anledning til, er man nu både den samme og en anden. Erfaringen af musikkens skønhed har ikke gjort den enkelte til et andet mennesker, men har formet den, man var, så man fortsat er sig selv, men nu med blik for mere, end man havde forinden. Den enkelte har i sin lytten til musikken været ude af sig selv, inde i musikken. Noget af jeg'et sidder nu trygt i Bachs musik, mens musikken til gengæld har fundet bo i jeg'et, og denne sammensmeltning er den erfaring der forandrer (9;53).

Løgstrups æstetiske tænkning

Løgstrup (13) taler om en forståelse, der peger mod *væren*. Ordet *væren* betyder, det der er til og går for sig i dets før-brugbarhed og før-formålstjenlighed (6;461). Løgstrup bruger digtet som et eksempel, der kan blotlægge denne væren. I digtet er der ingen rangorden mellem vigtigt og ikke-vigtigt. Den fortrolighed, der er i det nærvær, som digtet kan skabe, er ikke foranstaltet af kendskab og kundskab. Det ubekendte landskab er fortroligt i det i digtet, der optager os i sig og omfatter os. Digtet løser op for en underbinding ved at lade det, som indtrykket rummer, strømme frit (13;99). I digtet står forståelsen i sansningens tjeneste.

Tilværelsens grundvilkår omfatter vor eksistens, og vi bliver ofte bevidste om de eksistentielle vilkår, når sygdom og død rammer.

Vi kan intet stille op mod disse vilkår, men hvordan kan digtet så blive en slags forløser? Jo, almindeligvis forlanger en situation noget af os, men i digtets eller kunstens univers er denne fordring ophævet. Kunsten åbner for en erkendelse, som vi er afskåret fra midt i alle vore gøremål. Kunstværkets livsholdning og iagttagersens livsholdning konfronteres. Kunstværket

„har fået skikkelse af sit opgør med virkeligheden [...] det kan ikke ses, høres eller læses uden at modtageren besinder sig på sit eget virkelighedsforhold. Stillet overfor kunstværket kan tilskueren, tilhøreren eller læseren ikke andet end blive sig sit forhold til sin tilværelses grundvilkår bevidst [...] Under konfrontationen kommer det frem, hvor emotionelt båret livs- og verdenssynet er, værkets og vort eget, og i værket er det inkorporeret i de rent æstetiske kvaliteter“ (14;85).

Det vil sige, at digtet, som kunstværk betragtet, kan give os en indsigt i en æstetisk erfaring i form af en poetisk grunderfaring. Det er denne erfaring, der ligger til grund for, at et kunstværk kan tale til os og åbne for en mere varieret og mangfoldig verden end videnskaben og vort foretagsomme liv kan. Der er en modsætning mellem „den verden vi selv

har stablet på benene [...] og det der er til og går for sig og som vi ikke har lod og del i på anden måde end at vi er indfældet i det“ (13;98). Vi er så optagne af at indrette og ordne, at vi kun har dette for øje. Men den æstetiske erkendelse kan være med til at ændre vort syn eller give et nyt perspektiv (13;98).

Den poetiske grunderfaring er erfaringen af, at tingene meddeler sig til os. Selvom det er et andet sprog, er talen tydelig og universel. I den egentlige æstetiske erfaring sker der noget mellem det enkelte nysgerrige og åbne individ og kunsten. Der gives os en erfaring af „noget mere“, der når ud over det logiske sprog og den logiske erfaring, som er meningskonstituerende. Når vi udfordres af eksistentiel smerte, mangler vi ofte et meningsaspekt, og derfor, er denne dimension interessant.

Løgstrup konstaterer at „Videnskab ved man af, at man ikke kan undvære. Kunst ved man ikke af, at man ikke kan undvære“ (14;80). Kunsten formår at skabe sammenhæng og gøre forståelsen nærværende, den prikker til vores nøgne eksistentielle jeg (18;230).

Det der skaber denne mening er if. Løgstrup 'indfaldet': „til mening skal der ikke formål, indfald er nok, eller rettere sagt indfaldet er bedre. Indfaldet er af højere rang end formålet. Den svimlende rigidom af former og skikkelser, som udgør universet, er indfald som den helhedsdannende magt har gjort af variabilitetens tilfældigheder.“ (13;101).

Af indtryk kan man få indfald, ens tanker kan sættes i gang, associationerne kan myldre og yngle. Noget falder os umiddelbart ind, uden at vi først reflekterer over det. Den skaberkraft, som begrebet „indfald“ kan forstås som, tilhører en værdi, der ligger uden for vor bemestring. Vi er i et forhold til verden og os selv på en gang; forholdet mellem det indre og det ydre er ubrudt. Vi bliver berørt af noget som berører os, og vi fatter noget. Det, som bevæger os, og det at vi bevæges i indtrykket, bliver levende for os i indfaldet.

De fleste har oplevet, hvordan en spadseretur i skoven eller ved stranden kan producere energi og skabe livsglæde. Det kan udløses af et stærefløjt el-

ler en solnedgang, der hensætter os i en undrende beundring over verdens skønhed, eller vi kan frydes og oplives over et prælude af Bach.

Kari Martinsen (15) har redegjort for indfaldets betydning som en slags skaberkraft, der kan udløses af et sanseindtryk. Indtrykket har sin grund i sansning, som er før-bevidst og altid stemt og berørt; dette vækker et indfald, måske en erindring, der dukker op, som kan føre til en forståelse, hvori det stemte indtryk kommer til kropsligt eller sprogligt udtryk i forståelsen af det, eller forståelsen er udfordret til at sætte ord på det, vi er berørt af i sansningen, og som rammer os som et indfald ud fra indtrykket. Der er her en betydning i den stemthed og berørthed, som sansningen møder os med, og som gør indtryk på os, hvorved der opstår en indsigt, som ligger åben for metafysisk tolkning. Martinsen siger herom:

„det er livsoprettholdende trekk ved fenomenet selv, noer vi ikke kan føre tilbage til oss selv, men som vi kan undre oss over, ja beundre. Det vil si at det er ikke kun subjektet som bidrar til erfaring og erkjendelse. Men subjektets erfaring og er også betinget av betingelser i det værende som vi beundrende må anerkjenne.“ (15;23).

Sanseindtrykket øver altså indflydelse på os, det ligger inden for vor egen erfaringsmulighed og giver på umiddelbar vis adgang til verden (16;113). Der er noget ydre, der gør indtryk, og noget indre, der kommer til udtryk.

I indtrykket er vi åbne for os selv. Indtrykket rummer både det, som gør indtryk på os, og det, som indtrykket er af. Der er altså en dobbelthed, da indtrykket både rummer den stemthed, som allerede er i indtrykket, og samtidig det der foregår i os.

Løgstrup siger, at i indtrykket er vi „åbne for en betydning af det, vi sanser og kommer ud for, som går ud over eller går bag om vor forhånds fortrolighed med tingene og begivenhederne“ (13;10). Forhåndsfortroligheden betyder, at sansningen er en selvstændig adgang til virkeligheden. Den sætter sig igennem uafhængigt af vor rationelle forståelse.

Det er den forståelse, der kan komme os til undsætning, når der ikke gives rationelle svar på de spørgsmål, vi stiller. Ikke som et afgrænset svar, men et svar i form af en åbning mod en sammenhæng, som vi selv er en del af. Det er dette kunsten, naturen, medmennesker og i det hele taget vore sansbare omgivelser kan være med til at fremme.

Omgivelsernes betydning

Vi ved, at det fysiske legeme næres af rigtig sammensat kost og fysisk udfoldelse, der styrker celler og kredsløb. På samme måde lever sindet af næring. Det næres af de sanseindtryk, vi hele tiden modtager fra vore omgivelser. Men ligesom underlødige kost og inaktivitet kan føre til kropsligt forfald og sygdom, kan sanseindtryk være af en sådan art, at de tapper sindet for oplagthed og energi.

Ifølge Løgstrup er de sansbare omgivelser af overordentlig stor betydning; de enten styrker den enkeltes sidskræfter eller nedbryder dem.

„vort sind – uden at vi ved af det – lever af de identifikationsmuligheder, som vore omgivelser i deres sansbarhed byder på. [...] Rigtigt er det, at vi ikke bemærker indtrykkene. Men når påvirkningen er ubemærket er det ikke, fordi den er lille, men fordi den er stor. Ikke fordi den kun finder sted i ny og næ, men fordi den finder sted altid og alle vegne. Ikke fordi kun de kyndige og sensible er modtagelig for dem men fordi alle og enhver enten oplades af den eller ligger under for den“ (14;89).

Det vil sige, at det ikke kun er, når vi bevidst opsøger kunsten eller naturen, at vi påvirkes, det gør vi hele tiden. Hvis det er rigtigt, at vi i den grad påvirkes af vore omgivelser, kan vi spørge om vore hospitalsafdelinger skaber en atmosfære der nærer sindet? Naturvidenskabeligt kan vi argumentere for, at hvis personalet er fagligt godt rustet, og afdelingen fungerer rationelt hensigtsmæssigt og er funktionelt indrettet, er det i orden. Dette er ikke rigtigt, hævder Løgstrup. Det skel, der almindeligvis er sat mellem den bevidsthed, der udmærker

os, og omgivelserne i deres tingslige og sansbare udseende og struktur, findes ikke. Det er en illusion, fordi sansningen hører lige så meget med til vor tilværelse som fornuft, følelser og behov. Omgivelserne er indlagte i vor tilværelse med vor sansning, og vi er indlagte med vor sansning i vore omgivelser. Det er strømmende sanseindtryk, der „bestemmer os i vor menneskelighed – og umenneskelighed“ (14;90). Alt det, der omgiver os, gør indtryk, det være sig naturen, arkitekturen, kunsten og interpersonelle relationer. Disse indtryk fra vore omgivelser foregår hele tiden og oftest ubevidst og tilskrives afgørende betydning for livsglæde, sundhed og det sociale liv (14;87-94).

For at underbygge det, at indtrykket ikke er underlagt bevidstheden, tager Løgstrup psykologien og psykiatrien til hjælp. Psykologi og psykiatri har vist, at de indtryk, som et barn kommer ud for på et tidligt tidspunkt i dets liv, er af den største betydning for resten af dets liv. Fejludviklinger i den voksnes liv kan føres tilbage til tildragelser i barnets tidligste tilværelse. „Når indtrykkene i de allertidligste faser af barnets liv er så dybtgående og vidtrækkende, skyldes det, at på det tidspunkt er barnet lutter sansning“ (14;93f). Man kan her indvende, at barnet endnu ikke har lært at skelne sig selv fra omgivelserne; det har den voksne og kan dermed abstrahere fra omgivelserne, men Løgstrup påstår jo, at påvirkningen sker, selv når vi ikke er bevidste om det. Fordi vi er indlagte i vore omgivelser med sansningen, kan vi ikke adskille os selv fra den.

Løgstrup hævder samtidig, at der ligger en forståelse gemt i sansningen, som vi har glemt i vor vestlige kultur, nemlig at sansningen er afstandsløs; i sansningen er vi ét med det, vi sanser. Når vi fx hører en hund gø i det fjerne, så er vi fysisk på afstand af den, men i sansningen er vi ude ved hunden. Når vi forundres over en smuk solnedgang, er solen på afstand af vor krop, men synet er ved solnedgangen, og sindet stemmes ved synet af den. Vi kan ikke være til uden omgivelser påvirkning, fordi vi selv er en del af det vi sanser.

Med Løgstrup kan vi sige, at vor forståelse af verden hviler i vor sansning af verden.

De steder, vi færdes, har altså betydning for sindet, derfor har fx et hus mange andre funktioner end at give os tag over hovedet, siger tidligere professor ved arkitektskolen i Oslo, Chr. Norberg-Schultz. Det skal samtidig give vor tilværelse mening. Forståelsen af den verden, vi lever i, er vor tolkning af verden, og den tolkning har huset til opgave at gøre synlig (17;81). Det vil sige, at også en hospitalsafdeling må fremstå på en måde, så både patienter og personale kan tolke sig selv i den.

Når et menneske befinder sig på en hospitalsafdeling, er det ikke blot en diagnose, der skal udredes. Der er fysiske eller psykiske symptomer, men samtidig er der en række følelsesmæssige og eksistentielle tanker, der presser sig på. Den fysiske udredning kan naturvidenskaben langt hen ad vejen tage sig af, men det følelsesmæssige område stemmes af de indtryk, der altid er til stede, uden at vi har gjort fra eller til.

Perspektivering

Hvordan kan vi så imødekomme patientens behov for en helhedskonstituerende mening, når sorgen over tabte evner eller snarlig død truer med at tage livsmodet fra ham? Ja, vi kan prioritere de rammer, vi tilbyder patienterne, og være opmærksomme på sansningens betydning. Overlæge Lars Heslet, Rigshospitalet, er en af fortalere for denne tankegang. Han konkluderer i artiklen „Sansningens mirakel“, at „sansepåvirkninger har meget stor betydning for helbredelsen, for styrkelsen af den indre læge“ (19;248). Han argumenterer for, at mennesket skal betragtes som en helhed, og at psyke og soma må være i balance. Dette, mener han, kan understøttes vha. musik, kunst og positive omgivelser. Hospitalerne skal indrettes, så de tiltaler og underbygger den indre læge, så de sanseindtryk, patienterne møder, aktiverer en helende og meningsdannende forståelse. Vi må åbne for et nyt videnskabeligt paradigme og anvende andre videnskabelige metoder til at måle det, som vi er in-

teresserede i at erkende. Vi må udtænke et paradigme, der anerkender det helstøbte menneske. Heslet siger:

„Der må skabes rum og rumformer og kunstnerisk integration, der er til glæde for mennesker. Naturen må atter spille en rolle som helende kraft, og den stadig mere forfinede, men også skræmmende teknologi skal være implicit – så usynlig for patienten som muligt, så lægen ved sygesengen optræder som medmenneske. [...] Derved bliver lægegerningen et humanistisk projekt og ikke et teknokratisk projekt.“ (19;249).

Den empiriske metodebeskrivelse omfatter ikke patienternes sansemæssige univers, når sindet har en særlig negativ stemthed, en særlig følsomhed eller resonans over for det utrygge, som sygdom, stress, fysisk eller eksistentiel smerte kan fremkalde (19;262). De omgivelser, vi byder patienten, imødekommer det følede eller sansemæssige område. Det kan være et sterilt klinisk funktionelt rum, hvor patienten føler sig som et fremmedelement, eller det kan være et rum, der fremmer en atmosfære af tryghed og nærhed.

Et af de steder, hvor man er meget bevidste om omgivelserne og rammernes påvirkning, er på hospice. Man har tilstræbt at bygge hospice omgivet af natur, og der gøres meget ud af, at indretningen ikke bare er funktionel og praktisk, men at den også repræsenterer en skønhed. Selvom de, der indlægges her, skønnes at dø inden for meget kort tid, sker der ofte det, at de lever op, de genvinder livsmod (23). En kvinde, der blev udskrevet fra et hospice, svarede på mit spørgsmål om, hvordan det var at være på hospice: „Ja, det kan lyde mærkeligt, men det var faktisk så livsbekræftende“. Det vil sige, at hun her fandt noget, der nærmede sindet, noget der gav livsenergi. Det kan ikke bevises, at dette skyldtes rammerne, men hospice er netop kendetegnet ved, at der ikke gives livsforlængende medicinsk behandling. Kvinden her oplevede indtryk, der virkede livsbekræftende, og det medførte, at hun fik så meget livsmod, at døden blev udsat

Sygeplejerskens ansvarsområde er bl.a. at være med til at fremme og genoprette sundhed (20). Ifølge ovenstående analyse kan den æstetiske indsigt hjælpe med til at fremme erkendelsen af, at man ikke er herre over eller selv kan styre alting, og netop denne erkendelse har vist sig som en vigtig ressource i eksempelvis rehabiliteringsprocessen (21). For at sygeplejersken kan være med til at fremme denne indsigt hos patienten, har æstetikfilosofiske overvejelser deres berettigelse. Med den filosofiske æstetik in mente, må der medtænkes et metafysisk element. Det vil sige noget, der ligger ud over den fysiske målbare verden. Kunsten og rummene kan være med til at skabe et nærvær, så der frembringes en identifikation med verden i sansningen. Derfor giver det mening at medtænke indretning, musik, lyrik, poesi og billedkunst og selvfølgelig personligt nærvær, når vi har med menneskelig heling at gøre.

Den nylig afdøde danske digter, Inger Christensen, skriver:

Et samfund kan være så stenet
At alt er en eneste blok
Og indbyggermassen så benet
At livet er gået i chok

Og hjertet er helt i skygge
Og hjertet er næsten hørt op
Til nogen begynder at bygge
En by der er blød som en krop (22;211).

Ligesom universet leverer os de fysiske og biologiske betingelser i form af bl.a. ilt og næringsstoffer, kan vi med Løgstrup sige, at universet i sansningen leverer den energi, der betinger, at vi kan overleve som mennesker og medmennesker.

Ved at insistere på at alt skal dokumenteres og evidensbaseres på rationelle præmisser, risikerer vi, at væsentlige aspekter ved det levede liv går tabt. Dokumentation er med til at sætte virkeligheden i kasser, og afgrænse den, men der findes en virkelighed, hvor sansning og følelse råder, der uddrager sig denne kategorisering. Den virkelighed kan ikke afgrænses, men kan komme til udtryk gen-

nem sansberigende omgivelser, der kan virke fremmede for helingen, fordi verden herved kan fremstå på en ny, ikke-afgrænset, måde, der kan åbne for en indsigt i, at der er noget, der har en værdi i sig selv, uanset hvad vor skæbne er, og den indsigt kan if. den æstetiske filosofi styrke livsmødet.

Det vil sige, at når et menneske konfronteres med fx lidelse eller død, eller for den sags skyld kærlighed – de store uforklarlige følelser – kan æstetikken være en indsigtsmulighed idet den bibringer noget andet, end det vort dagligsprog eller den logiske forståelse kan udtrykke. At kunne hængive sig til noget „unyttigt“, uanset hvad livssituationen er, kan fremme en livsfylde, der kan beskytte mod en altdominerende magtesløshed, når sygdommen truer med at tage magten.

En større opmærksomhed mod det æstetiskes betydning vil være med til at imødekomme patienternes følelsesmæssige og åndelige behov. Samtidig vil det være med til at påvirke sygeplejerskens funktion, formentlig med større arbejdsglæde til følge, da et øget fokus på den sansmæssige betydning også vil åbne personalets verden. Sansepåvirkningen er jo ikke specifikt rettet mod patienten. I en ph.d.-afhandling har Inger Beate Larsen bl.a. påpeget, at sansmæssige indtryk kan betyde, at „ansatte kan gøre erfaringer som bliver af betydning for deres professionelle virksomhet. De gror ikke fast i enkelte forestillinger, men åbner opp for at noe kan endres. Erfaringene kan både knyttes til mellommenneskelige relasjoner og til de relasjoner menneskene får til stedets omgivelser, bygningene, rommene og tingene“ (24;25).

Som svar på artiklens indledende spørgsmål mener jeg, at vi ved at anerkende sansningens betydning i den kliniske hverdag kan være med til at fremme patientens evne til at komme overens med de eksistentielle spørgsmål, der presser sig på for netop denne patient. Sygeplejersker er ofte dem, der har det sanselige, kropslige samvær med patienten. Det er en fordel, der kan udnyttes, ved at vi udvider dette til også at omfatte omgivelsernes sanselige påvirkning og betydning. På den måde kan vi være med til at styrke patientens egen san-

selige erkendelse, der måske kan hjælpe ham til at opgive en magt over en situation, som ikke kan ændres. For når den intellektuelle kraftanstrengelse opgives, kan patienten hengive sig til det, der *er*. På den måde kan der, if. filosofierne, opnås en indsigt i, at sorgen over tabet af evner, liv og smertefrihed ikke kun er tomhed. Gennem æstetiske udtryk kan en form for „mening“ eller fylde, der kan være en støtte til at leve livet, når det er svært, skimtes. Ikke som en plan, en retfærdighed eller en nyttevirkning, men en følelse af en samhørighed med det der er i livet. Æstetikken kan hjælpe patienten til en indsigt i, at livet er som det er. Livet med dets angst, sorg, frygt, glæde, kærlighed og lykkestunder.

Cand.mag. i idehistorie, retorik og formidling
samt sygeplejerske
Anne Marie Enderlein
Osmark 5, Snogbæk
6400 Sønderborg
nderlein@post9.tele.dk

LITTERATUR

1. Kant, I. Kritik af den rene fornuft. [1781]. Frederiksberg: Det lille Forlag, 2002.
2. Freeman AC, Cand A, Sweeney K. Why general practitioners do not implement evidence: qualitative study. *BMJ* 2001;323:1100.
3. Collin F, og Køppe S, (red.). Humanistisk Videnskabs-teori. København: DR Multimedie, 1995.
4. Ertmer PA, Newby TJ. Behaviorism, cognitivism, constructivism: comparing critical features from an instructional design perspective, performance improvement. *Quarterly* 1993;6:50-7.
5. Zahavi D. Fænomenologi. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 2004.
6. Lübcke P, red. Politikens filosofi leksikon. København: politikens forlag A/S, 2000.
7. Jørgensen D. Skønhedens metamorfose. Odense: Odense Universitetsforlag, 2001.
8. Austrung, B og Sørensen M. Æstetik og læring. København: Hans Reitzels Forlag, 2006.
9. Jørgensen D. Skønhed – En engel gik forbi. Århus: Århus Universitetsforlag, 2006.
10. Nielsen K. S. Dynamical Explanation in Cognitive Science. *Journal for General Philosophy of Science*. 2006; 37 (1): 139-163. Springer Netherlands.
11. Kant I. Kritik av dømmekraften [1790]. Oslo: Pax Forlag A/S, 1995.
12. Thomsen H.J. Sygdommens genealogi. Århus: Modtryk, 1995.
13. Løgstrup, K.E. Kunst og erkendelse. [1976] København: Gyldendal, 1997.
14. Løgstrup, K.E. Solidaritet og kærlighed. København: Gyldendal, 1987.
15. Martinsen, K. Innfallet og dets betydning i liv og arbeid. *Klinisk Sygepleje*, København: Munksgaard Danmark, 2008; 22 (1): 22-33.
16. Løgstrup, K.E. Skabelse og tilintetgørelse. [1978]. København: Gyldendal, 2003.
17. Nordberg-Schultz, Chr. Mellem himmel og jord. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1978.
18. Løgstrup, K.E. Den etiske fordring. [1956]. København: Nordisk Forlag, 2001.
19. Heslet, L. Sansernes mirakel. I. Heslet, L. og Dircknick-Holmfelt, K. (red.). Sansernes hospital. Frederiksberg: Arkitektens Forlag, 2007.
20. ICNs etiske kodeks for sygeplejersker, <http://www.icn.ch/>
21. Rasmusen B, Dolmer L og Delmar, C. Et livsverdensperspektiv på rehabilitering. *Klinisk Sygepleje*. København: Munksgaard Danmark, 2008; 22 (4).
22. Christensen, I. Det [1991] *Samlede digte*. København: Nordisk Forlag A/S, 1999.
23. www.hopiceforum.dk
24. Larsen, I. B. Det sitter I veggene. Avhandling for graden philosophiae doctor. Universitetet i Bergen, 2009.